

KAZAK TÜRKLERİNİN BİR AKINI: DANIYAL DİKEYULI KAYRANBAEV

HİKMET YILMAZ*

Özet

Zengin bir halk edebiyatı geleneğine sahip olan Kazak Türkleri, akınları, dilden dile dolaşan destan ve halk hikâyeleri ile Türk millî kültürünün önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Çok yönlü kişiliğiyle, bu zenginliğe katkı sağlayan D.Dikeyuli KARANBAEV'i, şiirlerinden örneklerle tanıtmaya çalıştığımız bu yazımızda, Kazak Türkçesi metinlerini de sunarak, dil çalışması yapanlara yardımcı olmak istedik.

Anahtar Kelimeler: Halk Edebiyatı, şiir, Daniyal

Abstract

Kazak Turks, who have a rich folk literature tradition, take an important part of Turkish national culture with their "*akınları*" (folk poets, minstrels), legends and stories which are being told for years.

In this research we tried to introduce D.Dikeyuli KARANBAEV, who contributed to this richness with his various personality, by giving examples of his poems. Also, by presenting texts in Kazak Turkish, we wanted to help the people who study on language.

Key Words: Folk literature, poets, Daniyal.

Zengin bir halk edebiyatı geleneğine sahip olan Kazak Türkleri, akınları, dilden dile dolaşan destan ve halk hikâyeleri ile Türk millî kültürünün önemli bir halkasını oluşturmaktadır.

Akın, jırav gibi adlar verilen Kazak Türklerinin ozanları, aynı zamanda Türk yaşayışının, töresinin canlı sembolü ve halkın saygı ve sevgi duyduğu bir "aksakal"dır. Akınlar, "Betaşar" larıyla düğünlerin, joktau, "köñül aytu" ları (ağıtları) ile cenaze törenlerinin, "aytı" larıyla şenliklerin vazgeçilmez kişilileridir.

Akınlar, "öleñ, jır, küy" gibi adlarla anılan şiir ve şarkılarını dombıra eşliğinde söylerler. Nazım ölçüsü millî ölçümüz olan hece ölçüsü; nazım birimi ise dörtlüktür. 11'li hece ölçüsüyle söylenen şiirlere "kara öleñ" denmektedir. Hece ölçüsüyle söylenen bu şiirlerde, zaman zaman ölçüde aksamalar olmaktadır.

* Yard. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniv. Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Böl. / SİVAS
1 Ayus: Kazak halk şairlerinin karşılıklı olarak şiir söylemeleri, atışma.

Akın, bu aksaklıkları dombıranın desteğiyle, bazen heceleri uzatarak bazen de kısa söyleyerek telafi etmektedir.

Halen Moğolistan'da Kazak Türkleri arasında yaşayan akınlardan olan Daniyal Dikeyuli Karanbaev'i şiirlerinden örneklerle tanıtmaya çalıştığımız bu yazımızda, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktardığımız şiirlerde mümkün olduğunca anlamı bozmamaya çalıştık. Ancak, şiir aktarımının güçlüğü nedeniyle biraz daha serbest aktarımdan yana davrandık.

Kazak Türklerinin yaşayan halk ozanlarından olan Daniyal DIKEYULI, Doğu Türkistan'da 1916-17 yıllarında doğdu. Çocukluğunun ilk yıllarını burada geçiren ozan, Çin zulmünden kaçarak Moğolistan'a göç etti. Orta Cüz içerisinde Kerey boyunun İteli oymağının Davutlar aşiretindedir.² Akın, halen Bayan Ülgü'de yaşamaktadır. Çok yönlü bir insan olan Dekeñ³, Kazak Türkleri arasında bir "aksakal" ozan olarak tanındığı kadar; hem dombıra yapmakta ve çalmakta mahir bir usta, hem de gümüş kemer yapıcısı olarak ün salmıştır.

Dekeñ, küçüklüğünden itibaren halk şiirine meraklı olup Kazak Türklerinin "Dariğa", "Zarkum", "Muñluk-Zarluk", "Salsal" gibi halk hikâyelerini dinleyerek büyüdü ve bunların etkisini şiirlerine yansıttı. Akın, eğitim hayatına yedi yaşında, Kazak ilkokulunda başladı. Dekeñ, sekiz yıl okuduğu bu okulda Arap harfli Kazak alfabesini de öğrendi. Bu yıllarda da Kazak halkının edebî ürünlerini okuyup öğrenerek halkın "kalavlı akını" olacağına örneklerini verdi. Daha on iki yaşında iken, ablası Akşımpuvga'nın da büyük desteği ile, halk arasında "aytıs" söylemeye başladı. Onun tanınmasını sağlayan "aytıs"ı ise 1949 yılında Nogonuur'da Rısjan MÜRSOLIKIZI ile yaptığı "aytıs"tır.

Jalgastırıp bazasının orınbasarı (başhekim yardımcısı) Baatarjab'tan Eski Moğol Alfabetini (Uygur Alfabetini) öğrenen Dekeñ, 1935-36 yıllarında UBS aymağının merkezindeki avrurhanada (hastahanede) sağlık görevlisi olarak çalıştı. 1937-1940 yıllarında Uvlaanbaatar'da "Adam Derigeri Tehnikuvı" (Sağlık Meslek Yüksek Okulu)'da okudu. Buradan mezun olunca "Halk Ordusu"na çağırılan Dekeñ, orduda hekim olarak çalıştı ve 1945 yılında Japonlarla yapılan "bağımsızlık savaşı"na (azattık şaykaska) katıldı. Şairin ilk şiiri "Alga" (İleri), bu yıllarda, Moğolca yayımlanan "Ulaan Od" (Kızıl Yıldız) gazetesinde yayımlandı:

"...bastı gazet ölenimdi avdarıp   ...bastı gazete şiirimi, çevirip,

Kırgandaymın jır okımen javdı atıp   Kargış gibi şiirim, kurşununu atarak,

² Bu bilgileri, İstanbul'da görüştüğümüz akrabası olan Bayan Ülgü, Moğolistan Müslümanları Müftü Yardımcısı Sobethan FAZIL Beyefendi'den ve şairin akrabası olan Kanabek KALAMKAN Beyefendiden aldık.

³ Daniyal DIKEYULI'nın Kazak Türkleri arasındaki kısa ismi.

Kuvanışım kökiregime sıymaydı	Kıvancım, gönlüme sığmadan,
Tastaganday bir tankını avnatıp	(Düşmanın) bir tankını devirdim.
Sodan bastap kalam aldım kolıma	Ondan sonra kalem aldım elime
Bir mindetti kötergendey jonıma	(Halkımın) yüklediği görevi yüceltmek
Eli esimde ok astında jürüp-ak	Hâlâ gönlümde, kurşun altında yürüyerek,
Tüstüm solay poeziyya johna”	İşte bu halde, düştüm şiir yoluna.

1947-1977 yılları boyunca Dekeñ, hastahanedede başhekim yardımcısı ve halk sağlığını koruma bölümü yöneticisi, “*MD Teatrın Bastığı Jazuvşılar Bölümünde*” “*Körkem Söz*” Kulübünün yöneticisi, Hayvan ve Ormanları Koruma Başkanlığında “*Ormanları Koruma Görevlisi*” olarak değerli hizmetleri yerine getirdi. Bütün bu çalışmalarından dolayı Komünist Partisince, kalem ve el hünnerleriyle çok çeşitli alanlarda hizmet ettiği için, “*Altın Yıldız Üstün Hizmet Madalyasıyla*” ödüllendirildi.

Ozanın şiirleri, Kazak Türkçesiyle “*Dostluk*” (1960), “*Tan Altında*” (1968); Moğolca, “*Milyoncuk*” (1971) adıyla yayımlandı. Ayrıca çeşitli yayın organlarında Moğolca, Çince, Rusça ve Kazak Türkçesiyle yayımlanmış şiirleri vardır.

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

SIRLASUV

1. Jetpistin jetsem dağı esigine,
Jır jatrı kosakta(u)vlı esimde.
“Jetpiste jer tayanar” degen – jalğan,
Jır tolğar kemel jasım osı künde.

2. Jetpis jıl kalsa dağı keyin jırak,
Oyımda sävlesi bar altın şırak.
Oylanıp, tebirenip terbelüvge,
Kıyaldıñ burandasım aldım burag.

3. Elime äli de bar berer sıyım,
Jasaymın örnek tartıp sözden tüyin
Akırğan arıstanday bolmasam da.
Marka göy köñil şirkin, bala küyim.
4. Elimdi es bilgeli jırlap kelem,

DERTLEŞME

1. Yetmiş (yaşın) yetsem de eşiğine,
Mazimden gelen şiirler var hatırımda.
“Yetmiş yer dayanır” diyen –yalan,
Olgun yaşın şiirlerini söylerim bugün.

2. Yetmiş yıl kalsa da çok gerilerde,
Gönlümde altın parıltısı var.
Düşünüp, duygulanıp, hayal edip,
Hayalin dizginini elime aldım.

3. Ülkemin elime verdiği hediye ile,
Yaşıyorum sözün özünden örnek verip.
Haykıran arslan gibi olmasam da,
Gönlümse çocukça şen, rahat.

4. Aklım erdiğinden beri halkıma şiir söylerim,

- Kuvganım tilge mayda ırğaktı öleñ
Esikten orn tise törge ozbadım,
Tördegi äves emen sırmakpenen.
5. Aysam dep el-jurtıma unaytın äñ
Tersem dep söz marjanın uday tıñnan.
İsimdi adaldıktan avdarmadım,
Eş janga bas imedim kudasıñan.
6. Süyinem dombıramdı küy kernese,
Süyinem jüregimdi jır terbese.
Küyinem, keybir kezde kapalanam.
Oyıma kaysı biri sır bermese.
7. Osınday ömir keştim kızık jan bop,
Kamı uşın bir basımınñ kızınğam jok.
İsine dostarımınñ at salıstım,
Birevdin nesibesin kızğangam jok.
8. Süyevmen jülde alğam jok şala şavıp,
Sürinsem aktalmadım ayla tavıp.
Özimnen özim kördim ökinbedim,
Eş kimge pele artkam jok, jala javıp.
9. Maytalman bolmasam da akkan zırlap,
Eş kimnen körgen emen öleñ surap
- Hoş sözleri, nameleri kovalıyorum.
Eşikte yer bulsam razı oldum, başköşenin
El dokuma kilimli, bezeğine imrenmedim.
5. Söylesem deyip halkıma beğenilen şiir,
Dersem deyip söz mercanını verimli
toprağından,
İşimde iyi kalplilikten, doğruluktan
ayrılmadım,
Hiçbir kibirli cana baş eğmedim.
6. Sevincim dombıramdı, ezgi dökmekti,
Sevincim yüreğimdiki şiirleri söylemekti
Öfkeyle yanıyorum bazen, üzüliyorum,
Gönlüme ilham perisi sır vermezse.
7. Böylece ömür geçirdim, imrenilen
can olup,
Kendim için, çıkar için isteğim yok.
Dostlarımın işi için at koşturdum,
Başkasının nasibine hasedim yok.
8. Yaranmak için söyleyip
ödüllendirilmedim,
Sürünsem de hile ile aklanıp, düze çıkmadım
Ne olduysa kendimden bilip,
pişman olmadım,
Hiç kimseye kara çalıp, hile yapmadım.
9. Şimşek gibi çakan (ışık) olmasam da,
Kimseden sorup, görüp şiir yazmadım.

Äytevip jurt tüsiner tilmen jazdım, Yazdım gönlümce, halkımın dilinden,
Eliktep izdemedim äsem ırğak. El izinden esinlenip yazmadım.

10.Saktalğan kökiregimde söz jurnagın, 10. Sözün aslını gönlümde saklayanım,
Keledi aktarğanda kön jırlağanım. İçimden gelende çok şiir söylemekteyim.
Jürektiñ tereñinen şıkkın sözder, (Bunlar) yüreğimin özünden çıkan sözler,
Öz ünim, öz ävenim, öz ırğağım. Öz sesim, öz bestem, öz ritmim

11. Jazbadım öleñimdi kesip üşin, 11. Şiirimi çıkarım için yazmadım,
Örnelep özgelerden asuv üşin. Başkalarının önüne geçip şan için
“Ömirden bos ötpeyin, izim kalsın”- “Ömürden boş geçmeyim, izim kalsın”-
Degen oy jateledi, aşık isim. Diye düşünüp yazdım, açık işim.

12. Bakıtım, baylığım da osı öleñim, 12. Bahtım, zengiliğim işte bu şiirim,
Ömirden tañday alğan dos ölenim. Ömrümden seçtiğim tek dost: şiirim.
Jaksı bolsa atım da mäñgi yasap, Güzel olsa adım da bengü yaşayıp,
Demeymin öleñimden kosa ölemin. Demiyorum şiirimle birlikte öleyim.

13. Adamda arman köp koy bilip jetsem, 13. Adamda arzu çok koy, bilip yetsem,
Bolsa den ömiri-jaz, jırım köktem, Ömrünün yarından çoğu yaz olsa, şiirim
yetişsin,
Köñil ğoy ol akşa bult kökti kezgen, Gönül ferahsa, o akça bulut gökte gezen
Ömirden armanım jok külip ötsem! Hayatta (başka) arzum yok, gülüp geçsem.
(1988)

JAYLAVIM

1. Tav jaylap tabın örgeñ tamaşalı,
Gül maysa omravı orman jarasadı.
Şıpa suv añ sağanğa däri bolğan,
Jaylavım Şegirtaydıñ arasanı.

YAYLAM

1. Gösterişli, genç sürülerin dağa yayılmış,
Göğsü çiçek döşeli ormanın yaraşmış.
Suyu şifadır özleyene,
Yaylam Şegirtay'ın kaplıcası

2. Al, kısta ak şälisin salıñanday,
Jazında jasıl jibek jamılğanday.
Kümis köl, külip akkan taza bulak,
Köñliñde ne izdesen tabılğanday.

2. Kışın ak şal gibi salınansın ama;
Yazın yeşil ipek örtünmüş gibisin.
Gümüş göl, gülüp akan taze pınar,
Gönlünde ne arzulasan bulmuş gibi.

3. Tuvğan el mol ırısta kanday kızık,
Ösirgen eñbeginen er tuvğızıp.
Turatın köz aldımında bakıtımday,
Jaylavım tuvıp-ösken kanday ıstık.
(1960)

3. Sende doğan bol rızıkta, böylece güzel,
Verdiği emeğiyle er doğuran,
Gözümün önünde bahtım gibi duransın,
Doğup yaşadığım yaylam, senin gibi
neresi sıcak?

DANIYAL MEN RISJANIÑ AYTISI'ndan

DANIYAL İLE RISJAN'IN ATIŞMASI'ndan

RISJAN:

-Bismilla söz baştayın öleñmenen,
Tındavşı ne aytar dep eleñdegen.
Şırkayın aşık jarkın änge salıp,
Jasırın jüre almaymın köleñkemen.

Besmeleyle şiirime başlayayım,
Dinleyici ne söyler deyip meraklanır.
Yüksek sesle şen şakrak nağme salıp,
Gizli, gölge gibi yürümüyorum.

Sondıktan än köterip saldım ayğay,
Kim jürer jas kezinde kanay jaymay?!
Tebiretip suluv äniñ ırğağimen
Köñildi balkıtayın sarı mayday.

Sonrasında nağme yükselttim ay gibi,
Kim yürür genç yaşında kanat yayıp?
Güzel şiirin nağmesini seslendirip,
Gönlü eriteyim tereyağı gibi.

Unaydı köñilime salğan äniñ
Unatar билетиндер sözдиñ mänin.
Kezdeysok kelip kapsıñ osı toyğa,
Jürmisiñ esen-aman akın janım ?!

Beğendim gönlüme saldığın şiirini,
Beğenenler bilsinler sözümден beni
Ansızın bu toyun kapısına gelip,
Sağ sağlim girer misin ozan canım?

DANIYAL:

- Öleñdi oylanbasam ayta almaymın,
Sözimnen burıñğı aytkan kayta
almaymın.

Baladay zır jügirem jumsağanda,
Köñilin köpşiliktiñ kaytarmaymın.

Jastık şak lakşa oynap jar basında,

Än, ävez kosaktavlı bar kasımda.
Denim sav, kızmette jürgenim bul,
Esenmin erkin dävır arkasında.

Öleñniñ keni emespin kazılmağan
Şımıñ ba bul aytkanıñ äzil mağan.
Akın dep kim aytadı, kimnen bildiñ,
Akındık mañdayıma jazılmağan.

Sayıska tüskenim jok ağalaytın,
Jeykem jok дәrejege bağalaytın.
Aytıstım birer-jarım adamdarmen,
Meni olar akınsıñ dep sanamaytın.

RISJAN:

-Endeşe, jan ekensiñ karapayım,
Avzıma öleñ aytıp karatayın.
Meniñşe akın deymın, ya akın,
Atıñdı el-jurtıma taratayın.

Ärine atalmaydı akın tegin,
Keltirip söylemese sözdin ebin.
Turağın, kay mekende, kaydan jürsiñ,
Suraymın kim boladı ata-jönin?

DANIYAL:

- Şiiri düşünmesem söyleyemem,
Önceden söyleneni tekrar etmem.

Çocuk gibi tez koşarım yumuşayanda
Gönlün yoğunluğundan geri dönmem.

Gençlik çağımda oğlak gibi yar
başında oynayıp,

Şiir coşkusu, hevesiyle içiçeyim,
Dincim, çalışmamda gayem bu,
Esenim, bağımsız aşama arkasında.

Şiirin zengini değil *kazılmağan* (?)
Bu söylediğın bana gerçek mi şaka (mı)
Ozan diye kim söyledi, kimden bildin?
Ozanlık anlıma yazılmayan.

Çekişmeye düştüğüm yok “ağalaytın”!
Eleştirecek derecede gücüm yok
Atıştım birer-buçuk adamlarla,
Beni onlar ozan diye saymadılar.

Öyleyse, cansın alçakgönüllüm,
Şifahen, şiir söyleyip cezb edeyim.
Benim gibi ozan diyorum ey ozan,
Adını ilime, yurduma iletayım.

Elbette ozan bedelsiz adlanmıyor,
Getirip söylemese sözün usulünü.
Yerin yurdun neresi, nereden gelirsin?
Sorayım kimdir atan soyun?

DANIYAL:

-Aytayın men jönimdi endi sağan,
Atadan kaysıbirev Tuva Şaban.
İteli-bes küyiktiñ ävletimin,
Surasañ osı meniñ ata-babam.

Tävekel darıyağa saldım kayak,
Körgem jok, kara öleñnen men de tayıp
Bilip al osı meniñ atı-jönüm,
Daniyal Dikeyuli Kayranbaev.

Ölgeydiñ kazir turam kalasında,
Jasımda tuvıp-ösken dalasında,
Dalamnıñ turlep ösken äsem gülün,
Teñeymin eki közdiñ karasına.

Sal jeñgey öleñ aytıp şariktadıñ,
Men-dağı süravınnan jalıkpadım.
Aytıp ber, ata jönin keldi kezek,
Kep otır meniñ-dağı anıktağım.

...

10. 9. 1949 / Nogoouuvuvr**ÄLİ ESİMDE**

Aydınday Kob'da özeni muz sırğanak,
Üstinde oynadı bir kız sırğanak.
Bul kızdıñ şır aynalğan fiyguvrası,
Kozgadı turğandaydı kızdırmalap.

-Keliñiz, ortamızğa, sırğanalık,-
Dedi ol turğanımda şırğanalıp.

DANIYAL:

- Söyleyeyim şimdi soyumu sana,
Atalarımın birisi Tuva Şaban
İteli-bes boyunun evlâdıyım,
Sorarsan işte benim ata-babam.

Mütevekkil, deryaya saldım kayak,
Mecazım yok kara öleñle⁴ ben de
Bilip öğren işte bu benim adım-soyum,
Daniyal Dikeyuli Karanbaev

Halen yaşıyorum Ölgey kentinde,
Doğup büyüdüğüm bozkırında,
Bozkırımın yetişen benzersiz gülün,
Kıyaslarım iki gözün karasına.

Kötürüm yenge şiir söyleyip aydınlattın,
Ben de sorularından yılmadım.
Söyleyiver atanı-soyunu geldi sıra,
Bana dahi açık olsun, bileyim.

HÂLÂ AKLIMDA

Parlak Kob deresinde buz kayak pisti gibi
Üstünde bir kız oynadı kayak yaparak.
Bu kızın göz alıcı figürleri,
Duranları da çoşturdu.

-Geliniz aramıza kayalım-
Dedi o, durduğumda, oynayarak.

⁴ kara ölen: 11'li hece ölçüsüyle söylenen şiir.

Önerdin utkusınday asıl aruv, Hünerin özü gibi saf, berrak,
Tolğadı jüregimdi jirga malıp. Kalbimi oynatıp ilham verdi.

Däriger me, esepşi me, muğalim be, Hemşire mi, maliyeci mi, öğretmen mi,
Esimin ukpadım ba, uğa aldım ba. Aklım kavradı mı, kavramadı mı?
Jark etip kubılistay kete bardı, Şimşek gibi çakıp bir anda yok oluverdi.
Şolpandı tañ sävlesi urladıñ ba? Çoban yıldızıydı, tan şulesini mi çalıverdi.

1959

KAYNAKLAR

1. YILDAR SAZI, hzl. J. HUVANGAN-E. RISBEK, ÜLGİY-1988.
2. Kazakça-Türkçe Sözlük, H. ORALTAY, N.YÜCE, S. PINAR, Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, İstanbul, 1984.
3. Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Ahmet B. ERCİLASUN, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1996
4. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ahmet B. ERCİLASUN (Başk. Komisyon), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1991.
5. Türk Dünyası Edebiyatı, C. II, TİKA Yay., Ankara, 2002.